

Pandemiyi Tartışmak: Ekoloji, Neoliberalizm ve Kriz Yönetimi

Debating the Pandemic: Ecology, Neoliberalism and Crisis Management

Cemil YILDIZCAN*
Cihan ÖZPINAR**

Öz

Bilimsel adıyla SARS-CoV-2 virüsünün neden olduğu Covid-19 pandemisi, ilan edildiği 2020 yılının mart ayından itibaren, yalnızca bir kamu sağlığı krizi olarak anlaşamayacağını ortaya koydu ve dünya çapında bu olguyu değerlendirirken toplum bilimlerinin, özellikle de siyaset biliminin, eşit şekilde öneme sahip olduğunu gösterdi. Bu makale, Covid-19 pandemisinin ardından oluşan literatürde ön plana çıkan ve birbirleriyle ilişkili olduğunu öne sürdüğümüz üç temel siyaset bilimi temasını mercek altına almaktadır: ekolojik kriz; neoliberalizmin krizi, ve birbirleriyle ilintili olacak şekilde meşruiyet ve kriz yönetimi krizleri. Nedenleri ve sonuçlarıyla Covid-19 pandemisi, giderek daha fazla dünya ekolojik sistemini tehdit eden sürecin bir parçası olarak tartışılmaya başlandı. Dolayısıyla içinden geçtiğimiz pandeminin ekolojik krizin çeşitli görüntülerinden biri olarak ortaya çıktığı iddiası sosyal bilimler literatüründe genel kabul görmektedir. Ekolojik krizin insanın üretici faaliyetlerinden bağımsız bir şekilde tartışılmayacağı düşüncesinden hareketle, bu faaliyetlerin tarihsel olarak özgül ve güncel bir biçimi olan neoliberal kapitalizmin kriz dinamikleri ile pandeminin yarattığı krizi arasındaki bağlantılar da sosyal bilimlerde işaret ettiğimiz bu tartışma tarafından kapsanmalıdır. Bu ikili içsel ve dışsal kriz koşullarında, neoliberal politikaları benimsemiş devletlerin kriz yönetiminde karşı karşıya kaldığı açmazlar ve neoliberal devletlerin pandemi öncesinde yaşadıkları ve pandemi koşullarında derinleşen yönetim ve meşruiyet krizi birbirleriyle bağlantılı sorunlar olarak öne çıkmaktadır. Makale pandeminin bizzat tetiklediği ya da ortaya çıkardığı ve/veya derinleştirdiği krizler bağlamında üretilen akademik çalışmalar ile sosyal bilimler alanının önemli temsilcilerinin de katıldığı güncel tartışmaları eleştirel bir şekilde incelemektedir. Sosyal bilimler alanında cereyan eden bu canlı ve zengin tartışma, pandemi öncesinde mevcut olan daha geniş bir literatürün bağlamına yerleştirilmekte ve süregelen araştırmaların temel tezleri bu geniş bağlam içinde değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Covid-19, ekolojik kriz, neoliberalizm, meşruiyet krizi, kriz yönetimi

Abstract

Caused by the SARS-CoV-2 virus, the Covid-19 pandemic, from the outset in March 2020, proved that it could not be considered solely as a public-health crisis, and it rendered social sciences, and particularly political science, equally relevant in addressing the pandemic worldwide. This article

* Galatasaray Üniversitesi, E-posta: cyildizcan@gsu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-6086-9053

** Portland Eyalet Üniversitesi, E-posta: cozpinar@pdx.edu, ORCID: 0000-0001-5918-181X

addresses three essential themes of political science we understand interrelated that rose to prominence in the literature formed in the wake of the global Covid-19 pandemic: the ecological crisis; the crisis of neoliberalism; and the intertwined crises of legitimacy and crisis management. Covid-19 pandemic, with its causes and consequences, is discussed more and more as part of a process that threatens the world ecological system. The pandemic, therefore, is understood in the social science literature as one of the phenomena related to the ecological crisis. Departing from the assumption that the ecological crisis cannot be addressed independently from human beings' productive activities, the connections between the crisis dynamics of neoliberal capitalism, a historically specific and contemporary form of such activities, and the crisis entailed by the pandemic should be addressed by the discussions in social science disciplines. In the circumstances of this dual endogenous and exogenous crisis, the dilemmas of the states, which have adopted neoliberal policies, vis-à-vis crisis management, and the management and legitimacy crisis of the neoliberal states that existed before the pandemic and aggravated during the pandemic, come forth as interrelated problems. This article critically engages with the scholarly work in response to the crises the pandemic entailed by locating them in their wider contexts of the existing literature before the pandemic and assesses the main premises of the current research.

Keywords: Covid-19, ecological crisis, neoliberalism, legitimacy crisis, crisis management

1. Giriş

Covid-19 pandemisinin başından bu yana bu krizin niteliği, kapsamı ve nedenlerine ilişkin yoğun bir tartışma, siyasetin konusunu oluşturduğu kadar bilimsel çalışmaların da gündemine yerleşti. Bu tartışmaların bir bilançosunu ya da özetini çıkartmak bu çalışmanın hedeflerinden biri değil. Ne var ki, bu tartışmanın sonucunda belirginleştiğini söyleyebileceğimiz bazı önemli etik, politik ve epistemolojik ayrışma hatlarının üzerinde durmak bu karmaşık ve yer yer kaotik tartışmayı kolaylaştırıcaktır.

Pandeminin nasıl tanımlanması gerektiği daha en baştan itibaren tartışmaları salt bilim dünyasına ait bir mesele olmaktan çıkardı, çünkü bu kriz siyasi gücü elinde bulunduranları toplumsal, ekonomik ve siyasal hayatın pek çok alanında sorumlu hale getirdi. Dünyada siyasi otoritenin *de facto* ya da *de jure* yürütmenin tepesindeki aktörlerin ellerinde yoğunlaştığı ülkelerde inkârcı ve/veya komplocu açıklamalara yönelme eğiliminin de arttığına tanık olduk. Kuşkusuz örneklerin bütününe siyasal ve toplumsal yapıları itibariyle otoriter rejimler başlığı altında toplamak ve incelemek mümkün olmasa da Meksika'da López Obrador, Brezilya'da Jair Bolsonaro, Belarus'ta Aleksandr Lukashenko, ABD'de Donald Trump liderliğinde sergilenen otoriter yönetim pratikleri bu konu hakkında genel bir fikir vermek açısından yeterli olabilir. Dünyada virüsün yayılımının ve can kayıplarının engellenememesi inkârcı açıklamaları gözden düşürmüş ve pandeminin varlığı konusunda ortak bir kabul yaratmış olsa da, bir felaket olarak pandeminin henüz üzerinde ortaklaşmış bir tarifinden bahsetmek güç. Güçlüğü, bu uzlaşmaz tanımların arkasında insan, doğa ve toplumsal düzen arasındaki ilişkiye dair çok farklı ön kabullerin bulunmasından kaynaklandığını söylemek mümkün.

Son yüzyılın kapsamı ve etkisi ile en trajik sağlık krizi olan Covid-19 pandemisi, bir sağlık krizi olarak ortaya çıksa da kısa zamanda toplumsal yaşamın bütün alanlarında karmaşık etkileri görünen bir toplumsal krize evrildi. Aslında yaşananlar ve üzerine üretilen bilgi ve söylemler

dikkate alındığında pandemiden “etkilenmenin” gerçekte ne anlama geldiğine dair de bir fikir birliğinin olmadığı, biyolojik ya da fizyolojik mi, duygusal ya da spiritüel mi, toplumsal, siyasi ya da ekonomik temeller üzerinden mi tartışılması gerektiğinin her zamankinden daha dikkat çekici sorular haline geldiği vurgulanmalıdır (Birn 2020: 338). Küresel olarak neredeyse eş zamanlı bir şekilde farklı coğrafi, siyasi, ekonomik, toplumsal ve kültürel bağlamlarda farklı etkiler ve tepkiler yaratan Covid-19 pandemisi etrafında şekillenen literatürün krizi nasıl gördüğü konusunu ele almadan önce, Dani Rodrik’in oldukça sadeleştirici kriz tarifine değinmek temel ayrışma hattını ortaya koymak için yeterli olabilir. Ona göre krizler, iki biçimde ortaya çıkar: önceden tahmin edemediğimiz için hazırlanamayacak olduklarımız ve aslında beklendik oldukları için çoktan hazırlanmış olmamız gerekenler (Rodrik 2020). Devlet gücünü elinde bulunduran aktörlerle büyük sermaye sahiplerinin bu krizi birinci kategoriye sokmaya dönük stratejiler ve retorikler geliştirdiklerini söylemek yanlış olmaz. Çünkü yaşanan krizin aslında öngörülebilir olduğunu kabul etmek krizi meydana getiren sebepleri, o sebepleri ortadan kaldırmaya çabalamayan otoriteleri, bu ihmalin neden olduğu zararların tazminini ve en az bunlar kadar önemli olarak yeniden benzer bir kriz yaşanmaması için alınacak önlemleri gündeme getirir. Bu makalede Covid-19 pandemisini konu edinen literatür içerisinde bu krizin öngörülebilir olduğu tezini savunan çalışmalar birbirleri ile ilişkili üç ana düzeyde ele alınacaktır: ekolojik kriz; neoliberalizmin krizi; meşruiyet krizi ve kriz yönetiminin krizi.

2. Ekolojik Kriz

Covid-19 pandemisi ve etkileri etrafında şekillenen tartışmalarda, özellikle de siyasal otorite makamları tarafından, yaşananları doğallaştıran ve bunun beklenmedik ve öngörülemez yanını öne çıkaran bir söylem oluşturma eğilimine tanık olduk. Bu yüzden pandeminin başından bu yana resmi makamların ve politikacıların kelime tercihlerinin açık ya da örtük belirli siyasal stratejiler ile ilişkilendirilebileceğini söylemek mümkün. Bu “doğallaştırıcı” söylemin, en fazla başvurduğu çerçeveyi kaynağını doğadan alan bir afet (*disaster*) tanımının oluşturduğu vurgulanabilir. Neyin afet olarak tanımlanması gerektiği ya da her acil durum veya facianın bir afet olarak değerlendirilip değerlendirilmeyeceği gibi konularda hayli geniş bir literatür oluşmuştur.¹ Tanımlama ile ilgili kararların kamu politikalarının dizaynı ve hayata geçirilmesinde de somut karşılıkları olan bir yönetsel boyutu olduğunu da not ederek, konunun yalnızca terminolojik bir tercih meselesine indirgenemeyeceğinin altını çizmek gerekir. Bununla birlikte, özellikle kamu politikaları alanında somut etkileri olduğunu söylediğimiz bu farklılaşmış tanımların yanında afet üzerine sosyal bilimlerin diğer alanlarından beslenen ve afetlerin doğallığını tartışmaya açan eleştirel yaklaşım² bu yazının sorunsalıyla çok daha yakından ilişkilidir.

1 Kuramsal, yönetsel ve ampirik boyutları ile bu tartışmayı takip etmek için bkz. Rodríguez, Quarantelli ve Dynes 2007.

2 Toplumun bilimin pek çok farklı alanında yankı bulan bu eleştiri için eleştirel coğrafyadan antropoloji ve epidemiyolojiye bu yazı bağlamında anılan bazı çalışmalara göz atılabilir: Harvey 2020, Malm 2020, Revet 2020, Wallace, vd. 2020.

Bir olayı doğal afet olarak tanımlamanın anlamı, çoğu zaman, ortaya çıkan bir felâletin yıkıcı sonuçları karşısında yetersiz kalan sorumluların geniş kitleler önündeki özürücü tutumuna zemin sağlamaktan öteye gitmez. Sosyal antropoloji ve son on yıllarda gelişen bir dal olarak afet antropolojisi alanındakiler başta olmak üzere pek çok bilimsel çalışma tamamen doğal afetlerden bahsetmenin mümkün olmadığını ortaya koymaktadır. Üstelik, SARS-CoV-2 virüsü söz konusu olduğunda, virüsün doğal olarak ortaya çıktığı kabul edilse bile, antropolog Sandrine Revet’in vurguladığı gibi, bu salgın tsunami, kasırga ya da sellerin neden olduğu felâketlerden “daha doğal” değildir (Revet 2020). Revet, sosyal bilimlerin önemli bir katkısının, afetlerin ancak bu şekilde adlandırmayı tercih ettiğimiz olayların doğal kaynaklı olup olmamalarından bağımsız olarak belirli siyasi kararlar, ekonomik tercihler ya da toplumsal örgütlenme biçimleri sonucunda kırılğan ve zarar görebilir hale gelmiş bir toplumla karşılaştığında söz konusu olduğunun altını çizer. Afet antropolojisi çalışmaları afetlerin toplumsal olgular olduğunu ve belirleyici olanın afetten zarar görebilirlik olduğunu ortaya koyar. Ilan Kelman (2020), afetlerin toplumsal olgular olarak ele alınmasında tehlike yaratan olay ile bundan zarar görebilirliğin kombinasyonu kadar, afet söz konusu olduğunda pek çok düzeyde eş zamanlı etkiler yaratan tehlikeye karşı verilen yanıtların da tehlike arz eden olayın kendisi kadar zarar verici olabilme ihtimalinin de etkili olduğunu vurgular. Covid-19 pandemisinin yönetiminde devletlerin sergiledikleri oldukça geniş eylem repertuarını ve pek çoğu olumsuz sonuçlar doğurmuş politika çerçevelerini düşününce, Kelman’ın bu vurgusunun özellikle önemli olduğu söylenebilir.

Başka bir deyişle, David Harvey’in (2020) de vurguladığı gibi “gerçekten doğal afet diye bir şey” hiçbir zaman olmamıştır. Ona göre, bizim örneğimizde doğal olan virüslerin her zaman mutasyona uğruyor olmasından ibarettir ama bunu yaşamlarımızı tehdit eder bir afet hale getiren insan eylemleridir. Harvey’in bu saptamasının arka planında doğayı kültür, ekonomi ve gündelik yaşamın dışında ve ondan bağımsız bir gerçeklikmiş gibi kabul eden anlayışı reddeden ve bunun yerine doğa ile metabolik münasebetimizin daha diyalektik ve ilişkisel bir zeminde kavranması gerektiğini öne süren yaklaşımı yer alır. İnsan etkisine işaret eden bu tartışmayı, içinde yaşadığımız çağın insan eylemlerinin yerküre üzerindeki belirleyiciliğine işaret eden ve bu belirleyiciliğin yeni bir jeolojik çağı imlediği yönündeki tartışmalardan ayırt etmek gerekir.

Yeni Çağın (Holosen) sona erdiği üzerine olan fikirlerin başlangıcı çok daha uzak bir geçmişe kadar götürülebilecek olsa da, 2000 yılında Paul Crutzen ve Eugene Stoermer’in yayımladığı bir yazı ile “insanlığın jeoloji ve ekolojideki merkezi rolünü” vurgulayarak içinde bulunulan jeolojik evreyi tanımlamak üzere İnsan Çağı (Antroposen) terimini önermesinin bilim insanları açısından bir milat teşkil ettiği söylenebilir.³ Yeryüzünün yapısında ve atmosfer üzerinde kalıcı ve geri döndürülemez antropojenik etkilerin somut kanıtlarının biriktiği iddiasına dayanan Antroposen yaklaşımı, afetler üzerine yapılmış tarih incelemeleri ışığında pandemileri yaratan dinamiklerde

3 Antroposen makalenin yayımlandığı tarihte henüz resmi olarak Jeolojik Zaman Çizelgesi (tam adı ile “Uluslararası Kronostratigrafik Çizelge”) içerisinde tanımlanmış bir jeolojik dönem adı değildir. Bununla birlikte Antroposen Çalışma Grubu (*Anthropocene Working Group*) Uluslararası Stratigrafi Komisyonu’na (*International Commission on Stratigraphy*) terimin resmen tanınarak çizelgeye eklenmesi konusunda teklif oluşturma kararı almış bulunmaktadır. Çalışma grubunun ilgili kararı ve antroposen üzerine gerçekleştirilmiş çalışmaları için bkz. <http://quaternary.stratigraphy.org/working-groups/anthropocene/>.

de antropojenik faktörlerin merkezi bir rolü olduğu (Green 2020: 244) gibi iddialar ile Covid-19 pandemisi bağlamında yeniden gündeme geldi. 2000'lerin başından bu yana antroposen terimini önerenler de, insanların ve insan toplumlarının artan üretim ve tüketim kapasiteleri ve özellikle fosil yakıtlara yoğun bir şekilde başvurmaları ile sanayi devriminden itibaren "küresel bir jeofizik güç" haline geldiğini belirtiyor, fakat asıl olarak 1950'lerden itibaren Büyük Hızlanma (*Great Acceleration*) diye adlandırılan dönemde çevresel bozulmalara ve ekosistemlerin yok olmasına neden olan insan eylemlerinin dramatik artışı ve aşırı kaynak kullanımının değerler ve yönetim anlamında büyük toplumsal değişiklikler söz konusu olmazsa yakın zamanda acil tehditler yaratmasının ve antroposenin gelişiminde bardağı taşıran son damlayı (*tipping point*) oluşturmasının kaçınılmaz olduğunu vurguluyorlardı (Steffen, Crutzen ve McNeill 2007). Dolayısıyla, bu perspektiften bakıldığında 2020 yılında küresel bir salgına yol açan Covid-19, dünya sistemi üzerinde önlem alınmayan bu yıkıcı antropojenik etkilerin bir sonucu olarak ortaya çıkmış görünüyor.

Bununla birlikte insan topluluklarındaki ulus, ırk, cinsiyet, sınıf gibi iktidar ilişkilerinde sistematik bir şekilde kurumsallaşan ayrımları ihmal eden ve insanı (*anthropos*) ekolojik yıkımdan sorumlu üniter ve homojen bir süper fail olarak değerlendiren antroposen yaklaşımı önemli itirazlarla karşılaşmış, bu terim yerine içinde bulunulan yeni çağı nitelemek için kapitalosen (*capitalocene*), avrosen (*euocene*), oligantroposen (*oliganthropocene*) gibi farklı terimler önerilmiştir (Sharp 2020: 144-145). İnsanı ve bazı insan eylemlerini dünyayı biçimlendiren süreçlerin ayrılmaz bir parçası olarak konumlandıran antroposen teriminin, dünyayı daha karmaşık ve daha az belirlenimci bir sistem olarak kavrama imkanı sunduğu kadar birtakım ilişkileri görünmez kılarak belirli siyasal olasılıkları dışladığı için de son derece depolitize edici bir terim olduğu eleştirisi (Swyngedouw 2019: 253) farklı tanımlama girişimlerinin arkasındaki motivasyonu da bir ölçüde ortaya koyar. Tüm bu farklı girişimler ve siyasal ekoloji alanında sayıları giderek artan çalışmalar insan, doğa ve toplumsal düzen arasındaki ilişkileri (yeniden) eleştirel bir şekilde gündeme getirirken toplumsal ve ekolojik krizleri birbirinden ayrı gerçeklikler olarak görmenin ötesine geçmeye ve siyasal olanı ekoloji bağlamında yeniden düşünmeye daha fazla imkân sunmaktadır.

Aslında ekolojik krizlerdeki antropojenik etkiyi kavramak, bir anlamda onun sosyojenik olduğunu da takdir etmek anlamına gelir: Malm ve Hornborg'un (2014) antroposen kavramsallaştırmasını ele aldıkları çalışmalarında gösterdikleri gibi ekolojik kriz(ler)e neden olan olaylar ne bir canlı türü olarak insanın biyolojik evriminin kaçınılmaz sonuçları olarak ortaya çıkmış, ne bu türün bütün unsurlarının katılımı ya da rızasına dayanmış ne de sonuçları bu türün bütününe eşit olarak yansımıştır; dolayısıyla insan doğasından ziyade şeylerin toplumsal düzeninin doğasından kaynaklanmış olduğu ve bir tür olarak insanın bütünlüğünden çok onun toplumsal bölünmüşlüğü ile alakalı olduğu söylenebilir. John Bellamy Foster, Marx'ın materyalist bir doğa ve tarih kavrayışı üzerinden "emek sürecini insan ile doğa arasındaki, insanın kendi eylemleri aracılığıyla insan ve doğa arasındaki metabolizmayı dolayımладыğı, düzenlediğı ve kontrol ettiği bir süreç" olarak tanımlarken başvurduğu metabolizma kavramına ve kapitalist üretim ilişkilerinin bir sonucu olarak bu metabolizmada "onarılmaz bir yarık" oluşturduğu saptamasına referansla "metabolik

yarık⁴ ifadesini öne çıkarıyordu (Foster 2000: 141). O halde, ekolojik krizin köklerini kapitalist üretim tarzında bulmak mümkün ve gerekliydi. Her ne kadar insan ile doğa arasındaki ilişkinin kavranışı başta olmak üzere aralarında önemli yorum ve yaklaşım farklılıkları bulunsa da farklı ekollerden araştırmacılar da ekolojik sorunu kapitalist toplumsal formasyonlardaki bu metabolik ilişkiler bağlamında tanımlamayı tercih etti. Bu ilişkilerin ve ilişkilerdeki yarılımların farklı yönleri ve özellikleri üzerindeki vurgularıyla tüm bu çok sesli tartışmayı tek başına yansıtma gücü olmasa da, Donna Haraway'ın (2016: 51), eğer bu dönemi betimleyecek tek bir kelime olacak olsaydı öne çıkması zorunlu olurdu şeklinde ifade ettiği kapitalosen⁵ (capitalocene) kavramının etrafındaki tartışmaları bu bağlamda ele almak mümkündür.

Buradan hareketle, bir ekolojik kriz olarak Covid-19 pandemisinin de, salt soyut bir insan kavrayışından hareket eden doğa üzerinde kurulmuş bir insan egemenliğinden değil, bu egemenliğin hâkim formu olarak öne çıkmış tikel bir toplumsal sistem olarak kapitalizmden hareketle anlaşılması gerektiği ve dolayısıyla da “bir kapitalosen hastalığı” olarak değerlendirilmesi gerektiği iddiası (Baschet 2021: 15) dile getirilebilir. Bu yaklaşıma göre insan toplumları üzerinde ölümcül etkileri olan SARS-CoV-2 virüsünün küresel yayılımını tetikleyen sürecin temel belirleyeni sermaye mantığıyla ekosistemlerin bozulması olarak öne çıkar. Bugün pandemiye günümüz kapitalizminin sermaye çevrimleri ve neoliberalizmin dayandığı birikim ve mülksüzleştirme pratikleri üzerinden açıklayan pek çok çalışma bulunmaktadır (Harvey 2020; Wallace vd. 2020; Lapavitsas 2020). Dolayısıyla, ekolojiye toplumsal iktidar ilişkilerini dışlamayan ilişiksel bir perspektiften bakmak, tartışmayı neoliberalizmin ve neoliberal devletin krizini kapsayacak şekilde genişletmeyi gerektirmektedir.

3. Neoliberalizmin Krizi

Tanımlanması her ne kadar tartışmalı bir mesele olsa da, neoliberalizmin genel özelliği ABD'de Yeni Mutabakat (*New Deal*) sonrasında ortaya çıkan ve savaş-sonrası dönemde Keynesyen ekonomi politikalarıyla desteklenmek suretiyle yalnızca Batı dünyasında değil, dünyanın genelinde bir model olarak benimsenen “müdahaleci devlet” olgusunun kimi ülkelerde kademeli bir şekilde kimilerinde ise daha keskin bir şekilde geri çekilişi üzerinden anlaşılabilir (Fung ve Wright 2001). Kapitalizmin 1970'li yılların ortalarında yaşadığı sistemik krizin ardından başlayan bu geri çekilişin mantığı eski ABD başkanı Reagan'ın (1981) “devlet [*government*] sorunumuzun çözümü değildir, sorunumuzun ta kendisidir” ifadesinde bulunmaktadır: bir taraftan, devletin yurttaşları karşısında üstlendiği sosyal refah sağlayıcı rolündeki erozyonla gerçekleşmiştir; diğer taraftan, devletin endüstriyel kapitalist üretim süreçlerinde edindiği üretimi planlayıcı, piyasaları dizginleyici ve pek çok kez bizzat üstlendiği üretici rolü piyasa güçlerinin giderek kuralsızlaştırılan

4 Metabolik yarılma yaklaşımını benimseyen eko-marksizmin temsilcileri halen *Monthly Review* dergisinde düzenli olarak bu alanda çalışmalarını yayımlamaktadır. Bu başlıkta seçilmiş bir bibliyografya için bkz. Wishart, R., Jonna, R. J., ve Besek, J. (2013). The Metabolic Rift: A Selected Bibliography. *Monthly Review*, 16 Ekim. URL: <https://monthlyreview.org/commentary/metabolic-rift/>.

5 Antroposen yerine kapitalosen terimini öneren farklı yaklaşımlar için bkz. Moore, J.W. (Ed.) (2016). *Anthropocene or Capitalocene?: Nature, History and the Crisis of Capitalism*, Oakland, CA: PM Press.

dinamiklerine bırakılmıştır. Neoliberalizmin bu iki temel özelliği, devletin ekonomideki merkezi rolünün geride bırakılması açısından, çelişkili olarak görülebilecek şekilde, devletin ekonomiye müdahaleci rolünün ortaya çıktığı kimi örneklerle karşılaştırılmalıdır: kriz dönemlerinde bankaların ve şirketlerin kamu bütçesiyle kurtarılması; devletin vergi politikalarında kademeli (*progressive*) vergilendirmenin terk edilmesiyle gelir grupları arasında giderek artan bir uçurumun oluşması; sermayenin serbest örgütlenmesi karşısında emeğin serbest örgütlenmesine yönelik doğrudan veya dolaylı uygulanan hukuki ve politik kısıtlamalar. Neoliberalizmin temel özellikleri ve çelişkili görünen bu tür uygulamalar ekseninde pandemi döneminde neoliberal devletin sınırlarını inceleyen literatüre göz atmamız mümkündür.

Pandemi karşısında kamu sağlığını koruma önlemleri olarak dünyanın büyük çoğunluğunda – kimi ülkelerde hızlı, kimilerinde ise geç – alınan ekonomik kapanma kararları, elbette, ekonomide büyük bir daralma yarattı. 2008 finansal krizinin ardından eski büyüme trendlerine ulaşamayan pek çok gelişmiş ve gelişmekte olan ekonomide hükümetler bu önlemleri ekonomik düzlemde desteklemek için kamu kaynaklarını görülmemiş ölçüde seferber etmek zorunda kaldı. Diğer yandan, dünya ekonomilerini giderek daha fazla birbirlerine karşı bağımlı kılan ve 2008 krizinden sonra hız kesen küreselleşme (bu gelişmelere ABD ve Çin arasındaki ticaret savaşını da eklemek gerekmektedir), pandemi döneminde, küresel meta tedarik zincirlerinin büyük ölçüde aksamasıyla ve hatta yer yer kopmasıyla önemli bir darbe aldı. Her ne kadar pandeminin ilk dalga şokunun atlatılmasıyla birlikte 2020 ortalarından sonra dünya ticareti yeniden yükseliş eğilimine girmiş görünüyor olsa da (WTO 2021), küreselleşme olgusundaki gözle görülür yavaşlama ve küreselleşmeye koşut bir tarihsel dönemde gelişen neoliberal ekonomik büyüme stratejilerinin, başka deyişle neoliberal döneme özgü sermaye birikim döngüsünün doğal sınırlarına pandemiyle birlikte ulaşıldığı yaygınlık kazanmaya başladı. Bu küresel perspektif doğrultusunda, tekil devletlerin özellikle de Batı’da uzun zamandır terk ettikleri kamu-finansmanlı sosyal yardım ve diğer programları pandeminin yarattığı kriz karşısında tekrar uygulamaya koyması neoliberalizmin yukarıda işaret ettiğimiz temel karakteristik özelliklerine karşıt bir gelişme olarak yorumlandı. Bu bakımdan mevcut tablo klasik müdahaleci devletin bir ölçüde de olsa yeniden canlanması ve yavaşlayan küreselleşme karşısında, pandemi-sonrası dönem bağlamında neoliberalizmin ve neoliberal devletin sınırlarına ulaşıp ulaşılmadığı sorularını beraberinde getirdi (Robinson 2020; Saad-Filho 2020a, 2020b; Kılıç 2020).

Bununla birlikte, söz konusu olgular farklı veriler üzerinden farklı perspektiflerde değerlendirilebilir. Neoliberalizmle iç içe geçmiş ve ulus-devlet mefhumunu bir bakıma zayıflatarak onun müdahaleci özelliğinin geri plana atılmasında önemli bir etken olduğu düşünülen küreselleşme olgusuna ilişkin veriler, verili bir kavram olarak neoliberalizmin sınırlarının ötesinde, neoliberalizmin genel kabul görmüş çerçevesini de pandemi bağlamında tartışmaya açmaktadır. ABD’li ekonomi tarihçisi Robert Brenner’in (2021) henüz yayımlanmamış bir çalışması küreselleşme olgusunun genel kabul görmüş dönemselleştirmesine ilişkin önemli bazı olguların altını çizmektedir. Buna göre, dünyanın önemli imalat sanayii ekonomilerinin küreselleşmeyle olan ilişkisi, bu ekonomilerin dünya ihracat ticaretindeki payları göz önüne alındığında, oldukça farklı trendlerin ortaya çıktığını göstermektedir. Buna göre yeni sanayileşen

ve ihracat-odaklı sanayileşme stratejileri izleyen Doğu Asya ekonomileri (Güney Kore, Tayvan, Hong Kong ve Singapur) ve daha küçük paylara sahip olmakla birlikte Güneydoğu Asya ekonomileri (Endonezya, Tayland, Filipinler ve Malezya) neoliberalizmin başlangıç ve yayılma yılları olarak kabul edilen 1980'lerin öncesinde dünya ihracat ticaretinde giderek artan paylara sahip olmaya başladılar. Doğu Asya ekonomileri bu alanda geleneksel imalat sanayii ekonomileri olan Almanya ve Japonya'yı neoliberal dönemin miladı olarak kabul edilen 1980 yılı itibariyle yakalamış ve geçmiş durumdalar. Bu bölge ABD'nin dünya ihracat ticaretindeki payını 1980'lerin sonu itibariyle geçerek lider durumuna geldi. Küreselleşme olgusunun ve söyleminin kesin bir şekilde hâkim olduğu 1990'larda daha da hız kazanan bu trende Çin'in 1990'lardaki istikrarlı, 1998 sonrasında ise dramatik bir şekilde ivmelenen yükselişi eşlik etti. Dolayısıyla, küreselleşme olgusunun dönemselleştirilmesindeki neoliberalizm vurgusunun arka planında – veya tersine, neoliberalizme karakterini kazandırdığı vurgulanan bir olgu olarak küreselleşmenin dinamiklerinde – tarihsel olarak çok daha geriye giden bir eğilim söz konusudur.

Küreselleşme olgusuyla imalat sanayii arasındaki ilişki bağlamındaki bu gelişme, öte yandan, ABD, Almanya ve Japonya gibi ileri kapitalist ekonomilerdeki imalat sanayiinin içine girdiği durgunluk ve gerileme olgularına da işaret etmektedir. Veriler dünya kapitalizminin 1970'lerin ortasında girdiği kriz dinamiklerini önceleyen/belirleyen ve Amerikan imalat sektörüyle Alman ve Japon imalat sektörleri arasında uluslararası ticarete yaşanan rekabete dikkat çekmektedir. Bu rekabet koşulları şirketlerin kârlılıklarında azalmaya yol açarken, kriz ardından ileri kapitalist ekonomilerde girilen süreç, Brenner'ın (2006) "uzun darboğaz" (*long downturn*) olarak adlandırdığı, (bilgi teknolojileri gibi belirli sektörler haricinde) imalattaki düşük kârlılıktan ve düşük emek üretkenliğinden mustarip bir tablo yarattı. Bunun sonuçlarından biri, savaş sonrası büyüme döneminin aksine, imalatta kullanılan sermaye mallarına yatırımın ve yenilemelerin yerine sermayenin hızla kâr elde ettiği, fakat üretken olmayan finans, sigorta ve emlak alanlarına yatırım yapması olarak karşımıza çıktı. Finansallaşma olgusu, bu anlamda, klasik kapitalizmin imalat temelindeki gelişiminin yerini alan ve bu anlamda neoliberalizmin genel özelliklerinden birini oluşturan finans sermayesinin büyümesi üzerinden gerçekleşen bir kapitalist büyüme modeli ortaya çıkardı. Bu model, 1980'lerden itibaren nitelikleri giderek keskinleşmek üzere, önemli sosyo-ekonomik ve politik sonuçlar doğurdu. Finansallaşma modeli beraberinde sermaye yatırımlarını üretken-olmayan, spekülâtif, rant-getiren alanlara kaydırması için, ellerinde büyük miktarda para-sermayeyi elinde bulunduran toplum kesimleri ile daha az bulunduran veya hiç bulunduramayan toplum kesimleri arasında giderek artan bir gelir ve servet uçurumu oluşmaya başladı. Artan gelir ve servet eşitsizliği ABD gibi ekonomilerde çok daha gözle görülür duruma gelse de, geleneksel olarak bu eşitsizliğin görece düşük düzeyde seyrettiği Kuzey Avrupa gibi gelişmiş ekonomilerde de bu yönde kayda değer gelişmeler yaşandı (Piketty 2015; Piketty, Saez ve Zucman 2018; Saez ve Zucman 2020).

Bu durumun birbirleriyle ilintili ve pandemi bağlamında karşımıza çıkan iki önemli sonucu üzerinde durmak istiyoruz: (i) borçlanma, (ii) devletin ve genel olarak siyasetin yukarı-doğru yeniden-dağıtım (*upward redistribution*) aracı olarak kullanımı. İlk olarak, borçlanma olgusu, özellikle de hane borçlarındaki dramatik artış, finansallaşmaya dayalı kapitalist büyüme

modelinin asli bileşenlerinden birini oluşturdu. Bu özelliğiyle neoliberalizmin de karakteristik özelliklerinden biri olarak görülen borçlanmayı artıran finansallaşma pandemi bağlamında neoliberalizmin sonu tartışmalarına karşıt bir eğilim ortaya koyuyor görünmektedir. Pek çok ülkede, özellikle de gelişmiş kapitalist ekonomilerde, pandemi karşısında alınan ekonomik tedbirler arasında doğrudan yapılan aynı yardımlar, nakit transferleri, vs. gibi yeniden-dağıtımçı örnekler devreye girmiş olmakla birlikte, bu tür araçları kullanma açısından daha dar kapasiteye sahip devletler küçük ve orta boy işletme ve hane ekonomilerini canlı tutabilmek için kredi araçlarını daha fazla mobilize ettiler (IMF 2021). Bu çerçevede, kamu bankaları Türkiye’de ve dünyanın pek çok yerinde kritik bir fonksiyonu yerine getirdi (McDonald, Marois ve Barrowclough 2021; Türkiye deneyimi için: Güngen 2021). Pandemi, başka bir deyişle, neoliberal dönemde yaygın olarak görülen ve bir ekonomi politikası olarak kullanılan borçlanma olgusunu *güçlendiren* bir konjonktür oluşturdu.

İkinci olarak, imalat sanayiindeki yatırımlarını kısa sermaye sahiplerinin eş zamanlı olarak siyasal kurumlara yaptığı baskı zenginliğin ve servetin finansal araçlarla birikimi önündeki engellerin kaldırılmasını beraberinde getirdi. Özellikle de ABD’de Cumhuriyetçi Parti ve Britanya’daki Muhafazakâr Parti gibi siyasal merkezler gerek seçim kampanyalarında, gerek hükümet programlarında (Cumhuriyetçi Parti 1981’den 1993’e kadar kritik öneme sahip 12 yıl boyunca Reagan ve Bush yönetimleriyle iktidarda kaldı; Muhafazakâr Parti ise 1979’dan 1997’ye kadar Thatcher ve Major hükümetleriyle iktidarı elinde tuttu), gerekse bu sağ-kanat siyasal aktörlerin öncülük ettikleri siyasal dönüşüme koşut olarak gerçekleşen ideolojik dönüşüm çerçevesinde, devletin yüksek gelir ve servet sahiplerinden alınacak vergilerle kamu için kaynak yaratma ve bu kaynakları artırma politikasına zıt şekilde vergi kesintisi politikaları uyguladılar. Diğer yandan, bu merkez-sağ/muhafazakâr siyasetler karşısında konumlanan ve ABD’de Demokrat Parti ve Britanya’da İşçi Partisi ile temsil edilen merkez-sol ise, 1980’ler öncesindeki görece çalışan kesimler yanlısı, “ilerici” (*progressive*) program ve vaatleri önemli ölçüde terk ederek, uzun fasıllar ardından, yeni birer makyajla iktidara dönüş yaptılar: ABD’de Bill Clinton’ın (1993–2001) Demokrat Partisi, Britanya’da ise Tony Blair’in (1997–2007) “yeni” İşçi Partisi artan sosyo-ekonomik eşitsizlikleri dizginleyecek çok sınırlı ve etkisiz politikalar uygularken, partilerini toplumsal güçler bakımından yeniden hizalayacak (*realignment*) şekilde belirli sermaye grupları arasında kendilerine “müşteriler” edindiler. Böylelikle, örneğin ABD’de, Cumhuriyetçiler sermayenin daha geleneksel (örneğin, Amerikan kırsalındaki kapitalist tarım üretimi) ve sermaye araçlarının gelişimine daha az elverişli (örneğin, madencilik ve petrol sanayileri) veya sosyo-kültürel olarak daha muhafazakâr değerlerle özdeşleşen (örneğin, küresel düzeyde kültürel ve ırksal farklılıkları istismar ederek saldırgan dış politikalara taraftar olan silah sanayii) sektörleriyle kalıcı ittifaklar kurdu; Demokratlar ise, buna karşılık, temel olarak kendilerini 1990’lardan itibaren Silikon Vadisi’nde gelişen bilgi teknolojileri sektöründe aktif olan ve yüksek-finans çevreleri arasında bulunan, sosyo-kültürel olarak daha “liberal” fakat ekonomi politikalarında eşitsizliği azaltıcı tutum almaktan uzak sermaye gruplarıyla ittifak edecek şekilde konumlandırıdılar.

ABD gibi ülkelerde kapitalist gelişmişliğin politik yansımalarının sermaye grupları arasındaki sektörel kutuplaşmada ortaya çıkması dünyanın başka ve daha az gelişmiş ülkelerinde aynı türden kutuplaşmayı beraberinde getirmemiş olduğu söylenebilir de, sermaye grupları arasındaki sosyo-kültürel farklılıklar ve bunların ekonomik çıkarlara olan yansımalarının sermaye-içi ayrışmalara ve bu sermaye gruplarıyla özdeş çıkarlar savunan büyük siyasal partilere karşılaştırılabilir bir şekilde rekabetçi konumlar kazandırdığı ileri sürülebilir. Örneğin, bu durum, Kıta Avrupası üzerinde Türkiye'nin de dahil olduğu ikiden fazla partinin rekabet halinde olduğu bazı çok-aktörlü siyasal rejimlerde, partiler arası rekabetin giderek birer merkez-sağ ve merkez-sol parti arasındaki iki partili bir rekabete doğru evrilme eğilimini ortaya çıkarttı: 2000'lerde ve sonrasında, Türkiye'de Adalet ve Kalkınma Partisi ile Cumhuriyet Halk Partisi, Fransa'da Chirac ve Sarkozy'nin öncülük ettikleri merkez-sağ Halk Hareketi Birliği ile merkez-sol oyların uzun süredir konsolide olduğu Sosyalist Parti, Almanya'da Merkel öncülüğündeki Hristiyan Demokratik Birliği ile yine uzun süredir merkez-sol oyların konsolide olduğu Alman Sosyal Demokrat Partisi gibi rekabetler yalnızca siyasetin kutuplaşmasının bir işareti değil, aynı zamanda siyasal aktörler ardındaki toplumsal güçlerin farklı sosyo-kültürel, ekonomik vb. eğilimleri ve çıkarları doğrultusunda siyasal alanın dönüşümünün ve bu dönüşüm doğrultusunda merkez partiler ve bunların oyverenleri arasında bir tür klientalizm ilişkisinin ortaya çıkması bağlamında anlaşılabilir.

Başka deyişle, Amerikan siyaseti odağa çekilerek söylenecek olursa, siyasal rekabet iki başat merkez partisi ile farklı sermaye grupları arasında karşılıklı çıkar ilişkisinin sürdürüldüğü bir oyun alanına dönüştü (Riley 2020). ABD ekonomisinin sarsıntıya uğradığı 2007-8 krizini takip eden yıllarda (Cumhuriyetçi Bush döneminin sonları ve Demokrat Obama döneminin başları) ve 2020'deki pandemi krizi konjonktürlerinde siyasetin ekonomik aktörler (özellikle de büyük sermaye ve finans grupları ve ABD merkezli çok-uluslu şirketler) ile kurduğu klientalist ilişkiler ABD federal hükümetlerinin bu krizlerde yara alan ve "batmasına izin verilemeyecek kadar büyük" (*too big to fail*) oldukları düşünülen şirketleri kurtarma yönündeki müdahalelerle birlikte değerlendirilmelidir. Pandemi döneminde 2020 yaz aylarında ABD'de çalışan kesimlere ve alt-orta sınıflara toplamda önemli bir miktar tutan nakit transferler CARES Act paketi kapsamında son aylarını yaşayan Cumhuriyetçi Trump yönetimi tarafından (biraz da seçim kampanyası stratejisi olarak) gerçekleştirilmiş olsa da, bu yardım paketini önceleyen ve büyük şirketlere çok daha büyük miktarlarda kaynak dağıtımını yapan kurtarma paketi bu dönemde gerçekleşen yukarı-doğru yeniden-dağıtımın aşağı-doğru yeniden-dağıtımını dramatik bir şekilde aştığını göstermektedir. Brenner'ın (2020) "yağmanın hızlanması" olarak adlandırdığı bu yukarı-doğru yeniden-dağıtımcı devlet müdahalesi neoliberalizmle özdeşleştirilen devletin sermaye grupları lehine müdahaleci karakterinin keskinleştiği bir uğrak olarak görülebilir. Bu da neoliberalizmin – veya neoliberal devlete atfedilen bir dizi karakteristik özelliğin – sınırlarının gerçekten aşınıp aşınmadığı konusunda önemli soru işaretleri doğurmaktadır.

4. Meşruiyet Krizi ve Kriz Yönetiminin Krizi

Yukarıda anılan gelişmelerin neoliberal dönemin sonunu getirdiği iddiaları tartışmalı olsa da, neoliberal devletin toplumsal meşruiyetini sorgulanır hale getirdiği açıktır. Finansal kapitalizmin önce 2008, ardından pandemiyle birlikte 2020’de artık geri döndürülemez bir geçiş dönemi içinde bulunduğunu vurgulayan çalışmalar kapitalizmin yeni bir “tekelci devlet kapitalizmi” (*state monopoly capitalism*) dönemine girmekte olduğunu altını çizmektedir. Bunların arasında belki de en “iddialı” inceleme olan Grace Blakeley’nin (2020) denemesi siyaset ve ekonomi arasındaki ayrımın ortadan kalkma eğiliminde olduğunu, bunun özellikle de teknoloji alanında faaliyet gösteren, tekel konumundaki dev şirketlerin (Alphabet, Amazon, Apple, Facebook, Microsoft) sahip oldukları çok geniş parasal/finansal kaynaklar nedeniyle aşağıdan gelebilecek rekabetçi küçük şirketlerin daha en başından önünü kestiğini, bu haliyle rekabetçi kapitalizm olgusunun (eğer böyle bir olgu daha önceden var olduysa) artık kesin bir şekilde geride kaldığını, bunun da devlet ve sermaye arasındaki ilişkiyi köklü bir şekilde dönüştürdüğünü savunmaktadır. Bunun ardında yatan faktörlerden birisi, Blakeley’e göre, günümüzde kapitalizmin, bu tür dev şirketlerin oyun belirleyici rolleri sebebiyle, büyük ölçüde merkezi şekilde (fakat çoğu zaman rasyonel olmayan yollarla) planlanıyor oluşudur. Siyaset ve ekonomi arasındaki ayrımın gitgide silikleşmesi kapitalist ekonomi karşısında (ve onu yeniden üretebilmek için) özerk bir karakter yüklenen kapitalist devletin bu özerkliğini giderek yitirmesi anlamına gelmektedir. Bu durum devletlerin ekonomiye parasal genişleme veya kriz dönemlerinde şirket ve bankaları kurtarma gibi eylemler üzerinden daha fazla müdahil oluşuyla doğrulanıyor görünmektedir. Her ne kadar Blakeley’in tekelci devlet kapitalizminin geri döndüğüne yönelik tezi henüz ampirik veriler karşısında tartışmalı ve belki erken bir teorizasyon durumunda olsa da, kapitalist devletin görünüşte giderek erozyona uğrayan görelî özerkliğini ne ölçüde hâlâ muhafaza ettiği önemli bir soru olarak karşımıza çıkmaktadır. Eğer *kapitalist* devletin ekonomiyle *mutlak* bir bütünleşmesi öngörülemezse, başka deyişle kapitalist devletin görelî özerkliğini mutlak anlamda yitirmesi söz konusu olamazsa (çünkü bu durumda kapitalist devlet zenginlikten ve kaynaklardan mahrum durumdaki geniş kitleler karşısında meşruiyetini yitirecektir), kapitalizm altında ekonominin ve siyasetin kapitalist üretim ilişkilerinin yeniden üretimini sağlayacak belirli bir derecede birbirinden ayrılması kaçınılmaz olacaktır. Bu da tekelci devlet kapitalizmi tezinin, bütün güçlü yönlerine karşın, teorik olarak sistemli bir devlet teorisinden mahrum olduğuna yönelik göstergeler sunmaktadır.

Bununla birlikte, ekonomi ve siyaset arasındaki söz konusu ayrımın belirli bir ölçüde muğlaklaştığı ve kapitalist devletin özerkliğinin belirli bir derecede kaybolduğu bütünüyle yadsınamaz. Bunun en önemli göstergelerinden birinin kapitalist devletin – ve onun tarihsel olarak özgün bir biçimi olan neoliberal devletin – 2008 krizinden sonra içine daha fazla girmiş olduğu meşruiyet krizi olduğu öne sürülebilir. Kimi araştırmacılar bu meşruiyet krizinin ortaya çıkışını Brexit’in referandumla kabul edildiği ve Trump’ın seçimleri kazandığı 2016 yılıyla işaretlemekteler ve küreselleşme yanlısı siyasal ve ekonomik elitler tarafından sürdürülen neoliberal programa karşı hem sağdan (gerici-popülist) hem soldan (radikal-çoğulcu) gelişen tepkilerin pandemi kriziyle birlikte yeni bir ivme kazandıklarını ileri sürmekteler (Condon 2021). Her ne kadar 2016 yılı

gerçekten de meşruiyet krizinin ortaya çıkışında önemli bir uğrak teşkil etse de, bu meşruiyet krizinin izini 2008 krizi ve ardından oluşan siyasal konjonktüre kadar takip etmek mümkündür. Gelişmiş kapitalist ekonomilerde siyasal iktidar “merkezde” tutunmayı başarmış olsa da, ABD gibi krizin etkilerinin derinden hissedildiği ülkelerde Wall Street İşgali gibi hareketler neoliberalizmin meşruiyet krizine ilişkin önemli sinyaller vermektedir. Yunanistan gibi görece daha az gelişmiş kapitalist ekonomilerde ise 2008’deki finansal çöküşün Eurozone krizine evrildiği durumlarda merkez-siyaset dışından gelen sağ ve sol partiler seçimlerde önemli başarılar kazanmış, bu çerçevede bir sol parti olan Syriza bu ülkede iktidarı elde etmişti. Devamında gelişen siyasal konjonktür Yunanistan’ın Euro bölgesinden çıkışını oylayan referandumda merkez-dışı siyasal aktörlerin yenilgisine sahne olmuş olsa da, bu önemli gelişmeler neoliberalizmin krizinin 2016’nın öncesine gittiğini ortaya koymaktadır.

Bununla birlikte, pandemi krizinin bu meşruiyet krizini derinleştirdiği tezi ilginç bir tartışmayı beraberinde getirmektedir. Örneğin, 2020 sonunda ABD’deki seçimlerde yine “merkez-dışı” bir aktör olarak Donald Trump’ın bir “merkez”, hatta “müesses nizam” figürü olarak Joe Biden karşısında yenilgiye uğraması, küreselleşme-yanlısı neoliberal elitlerin “gerici-popülist” isyanı bastırması olarak mı yorumlanmalıdır? Eğer öyleyse, neoliberalizmin meşruiyet krizi, en azından ABD örneğinde, son mu bulmuş durumdadır? Bu soruların yanıtları her ne kadar henüz net olmasa da, kimi işaretler Biden döneminin kendisinin başkan yardımcılığını yaptığı Obama idaresinde uygulananlardan daha farklı politikaları gündeme getirebileceğine yönelik bir tablo ortaya koymakta. Biden seçim kampanyası döneminde ABD’nin genelinde gözlemlenen ve süre açısından da oldukça uzun zamana yayılan ve ırksal adaleti savunan Siyahların Hayatları Değerlidir (*Black Lives Matter*) protestoları, ayrıca bu protestolara eşlik eden ve ekonomik eşitlik vurgusu yapan, Trump döneminde artan ırksal ve ekonomik eşitsizliklere karşı tepki mahiyetindeki “radikal-çoğulcu” toplumsal mobilizasyon Biden’in seçim başarısı ardında ve seçim sonrası uygulamaya konan politikalar çerçevesinde yok sayılmayacak önemli bir faktör olarak karşımıza çıktı. Başka deyişle, bir yandan Biden klasik bir neoliberal elit/merkez politikacısı olarak, müesses nizam tarafından neoliberalizmin meşruiyetini geri kazanma fırsatı olarak kabul görünürken, öte yandan Demokrat Parti adaylık yarışında öne çıkan, başta Sanders hareketi üzere radikal toplumsal güçlerin çeşitliliği, Biden’a olan kitle desteğinin “ilerici” ekonomik ve politik taleplere odaklanmasını sağladı. Bu taleplerle birlikte oluşan destek, yalnızca Trump’a karşı bir hoşnutsuzluğun dışavurumu olarak değil, neoliberalizmin eşitsizlik-üretici dinamiklerine bir başkaldırı olarak da okunabilir. Bu durum Biden’ın seçilmesi gibi bir olguyu ve Biden’ın benimseyebileceği ekonomik ve sosyal politikaları neoliberalizmin meşruiyet krizi bağlamında ve bu krizin üstesinden gelebilecek şekilde bir tür “Yeni Mutabakat” tesis etme yönünde değerlendirme potansiyeline işaret etmektedir.

ABD’deki gelişmeler her ne kadar kapitalist devletin ve onun tarihsel neoliberal biçiminin geleceğine ilişkin dünyanın geri kalanını da ilgilendiren ve bir ölçüde belirleyici olabilecek kimi olasılıkları doğurmuş olsa da, pandemi koşullarında belirginleşen meşruiyet krizi dikkate alınması gereken bir başka sorunsalla da doğrudan ilişkilidir: kriz yönetimi ve kriz yönetiminin krizi. Pandemi koşullarında ortaya çıkan kamu sağlığı ve ekonomi alanlarındaki ikili kriz

devletlerin pandemiye etkin ve hızlı cevap üretmeleri ve harekete geçmeleri gereğini, belki de başka hiçbir krizin gerektirmediği düzeyde, beraberinde getirdi. Bu koşullar tekil ülkelerde devlet kapasitelerinin hükümetler ve bürokrasiler tarafından harekete geçirilmesini zorunlu kıldı. Dolayısıyla, devletlerin pandemiye verdikleri yanıtlar arasındaki farklılaşmanın devlet kapasitelerinin farklılaşması üzerinden anlaşılıp anlaşılamayacağı sorusu ortaya çıktı. Fakat devlet kapasitelerinin nesnel ölçütler temelinde gelişkinliklerinin sıralandığı endeksler baz alınarak incelendiğinde (örn. Hanson ve Sigman 2015), pandemiye verilen devlet yanıtlarıyla devlet kapasitelerinin gelişkinliği arasında zorunlu bir doğru orantı bulunmadığı görülmektedir. Örneğin, gelişmiş ekonomilere sahip (başta ABD ve Birleşik Krallık olmak üzere) Batı ülkelerinin pek çoğunda pandemiye verilen yanıtların, özellikle de pandeminin başlangıç dönemlerinde, oldukça yetersiz kalmasıyla eleştirilmesine karşılık, devlet kapasitelerinin daha az gelişkin olduğu Vietnam veya Ruanda ve Togo gibi kimi küresel Güney ülkelerinin pandemiye verdikleri yanıtların çok daha kapsamlı ve efektif olmaları (Leng ve Lemahieu 2021; BBC 2020), pandemiye verilen yanıtlar ile devlet kapasiteleri arasındaki ilişkinin çok daha karmaşık olduğuna işaret etti.

Öyleyse, devlet kapasitesi ve pandemiye verilen yanıt arasında kalan bu önemli boşluk ve bu yanıtın yetersizliğinin bir sonucu olarak karşımıza çıkan meşruiyet krizinin artışı ardındaki nedensellik nasıl açıklanabilir? Bunu açıklamak için siyaset bilimci ve siyaset sosyologu Claus Offe'nin 1970'li yıllardaki çalışmalarında geliştirdiği "kriz yönetiminin krizi" ve kapitalist devlete kazınmış olan "yapısal seçicilik" kavramlarına başvurmak yararlı olacaktır. Klasik Marksist teoride devleti hakim konumdaki kapitalist sınıfın doğrudan bir uzantısı (Marx ve Engels'in ifadesiyle bütün burjuva sınıfının ortak işlerini yöneten bir kurul) olarak tanımlayan kavrayıştan uzaklaşarak, devletin ideal kolektif kapitalist olarak anlaşılamayacağını vurgulayan Offe, özellikle de savaş sonrası kapitalist devletin kazandığı karakter doğrultusunda, kapitalist devletin kapitalist karakterini inkar ederek işlevlerini yerine getirdiğini ve bu şekilde sermaye ve mülk sahibi olmayan sınıflar karşısında meşruiyetini sağlayarak kapitalist üretim ilişkilerinin yeniden üretiminde aracı rolü üstlendiğini öne sürmüştü. Bu yolla ekonomik ilişkiler karşısında görece özerklik kazanan kapitalist devlet, buna karşılık, ekonominin tâbi olduğu içsel (1929, 1970'ler ve 2008 gibi sistemik krizler) ve dışsal (örneğin içinde bulunduğumuz pandemi krizi) nitelikli kriz dinamikleri karşısında nötr kalamayacağı, çünkü kendisini var eden kapitalist üretim ilişkilerini yeniden üretmesi gerektiği için, sahip olduğu meşrulaştırıcı araçları sürekli yenilemek veya yeni meşrulaştırma araçları bulmak zorundadır. Tekrarlanan krizlerin yönetilmesi bağlamında kapitalist devletin karşılaştığı bu tekrarlayan krizler silsilesi devletin meşruiyetini verili bir olgu olmaktan çıkardığı için devleti her kriz durumunda yeni meşruiyet araçları arayışına iter ve bu dinamik kapitalist devletin doğasına içkinleşir (Offe 1976). Bu bağlamda, pandemi koşullarında kapitalist devletin, özel olarak onun neoliberal formunun içinde bulunduğu meşruiyet krizi Offe'nin işaret ettiği kriz yönetiminin krizi kavramı ile daha anlaşılır bir duruma gelmektedir; kapitalist devletin kriz koşullarında yeni meşrulaştırıcı araçlar arayışına girmesi ve sahip olduklarını kaybetmesi, onun pandemi krizi karşısında aldığı ve çoğu zaman da almadığı tedbirlerin kriz yönetiminin krizi olarak tanımlanmasına olanak sağlamaktadır.

Bu açıdan devletlerin pandemi karşısında *almadıkları* önlemler, yalnızca kapitalist devletin mutlak rasyonel ve ihtiyaç duyulan meşrulaştırıcı araçları kolaylıkla mobilize etme yeteneğine sahip kadir-i mutlak bir güç olmak yerine kriz-eğilimli bir güç olarak anlaşılması gerektiğini göstermez, aynı zamanda alınan ve alınmayan önlemlerin ardındaki devlet tercihlerinin (örneğin daha köklü bir aşağı-doğru yeniden-dağıtım programı izlemek yerine çok daha mütevazı bir program izlemek, hatta kriz koşullarında yukarı-doğru yeniden-dağıtımı daha da arttırmak) yapısal bir seçicilik doğrultusunda belirlendiğini de öne sürer. Devletin eylemlerine, politikalarına ve yaptıkları kadar yapmadıklarına/ihtimal ettiklerine kazanmış olan bu seçicilik statik bir karaktere sahip değildir ve dinamik temelini toplumsal iktidarın kaynaklandığı toplumsal ilişkilerin karmaşık matrisinden alır (Offe 1974). Bu toplumsal iktidar toplumsal mülkiyet ilişkilerinde şekillenen hiyerarşilerden ve bu hiyerarşilere yönelik meydan okumaların seyrinden oluştuğu için, tekil kapitalist devletlerin seçiciliği her toplumsal formasyonda farklı görünümsergileyen bu matrislerin yansıttığı politik durumla doğrudan ilişkilidir. Bu durum devletlerin pandemiye verdikleri yanıtların neden yalnızca kapasiteleriyle doğru orantılı olarak gerçekleşmediği konusunda anahtar niteliğindedir.

5. Sonuç

Pek çok farklı siyasal coğrafyada pandeminin hızla çok katmanlı bir toplumsal krize evrilmesi ve bu krize devletlerin verdiği cevapların yetersizliği, siyasal iktidarların toplumsal meşruiyetlerini giderek sorgulanır hale getirirken zaman zaman başvurulmuş genelleştirilmiş yasaklar ve kolluk güçlerinin daha fazla seferber edilmesi gibi zor aygıtının öne çıktığı uygulamalar farklı mecralardaki (akademik, siyasi ya da toplumsal) tartışmalarda olağanüstü hâl imgesini güçlendirdi. Kimi ülke örneklerinde, siyasi iktidarların bu kriz koşullarından çoğulcu demokrasi ya da hukuk devleti olma iddialarından “geçici” bir sapmayla yürütmenin gücünü orantısız ve keyfi biçimde arttırmak için yararlandığını söylemek de mümkün. Bu olağanüstü hâl kavramsallaştırmasının çarpıcı ilk kullanımlarından biri – daha sonraki gelişmelerle biraz talihsiz bir tespit olarak kalmış olsa da – İtalyan filozof Giorgio Agamben’in (2020) pandeminin henüz başlarında bu kavrama İtalya’da hükümetin başvurduğu kapanma ve kısıtlama uygulamalarını tanımlarken mevcut duruma orantısız bir yanıt olduğu gerekçesiyle başvurması olmuştur. Elbette süreç içerisinde bu kavramsallaştırmanın işaret etmek istediği olgu, farklı örneklerde kendisini çok daha açık olarak gösterdi. Bu çerçevede en az tartışmalı örneklerden birinin Viktor Orban yönetimindeki Macaristan olduğu söylenebilir. Yoğun uluslararası tepkiye rağmen temel hak ve özgürlükleri askıya alan, hükümet eylemleri için etkili parlamenter denetimi ortadan kaldırıp belirli bir süre limiti olmadan kararnemelerle yönetme yetkisini ele geçiren Orban iktidarının pratikleri Avrupa içinde olağanüstü hâl uygulamalarının en sert ve acımasız örneklerinden birini oluşturdu (Thomson ve Ip, 2020: 22).

Öte yandan, bu olağanüstü durum kavramsallaştırmasına sosyal antropolog Arjun Appadurai ise farklı bir açıdan yaklaşmaktadır. Özellikle pandeminin tetiklediği kriz karşısında her ne kadar bir olağanüstü durumun ortaya çıktığından bahsetmek gerekse de, ona göre bu olağanüstülük

egemenin daha fazla özel gücü elinde toplamasından değil de tüm ulusal egemenlerin zayıf olduğunun ortaya çıkmasından kaynaklanır (Appadurai, 2020: 222). Appadurai'ye göre bu olağanüstülük bir yandan aşî çalışmalarına ya da test kiti üretme kapasitelerindeki görece gelişmişliğe karşın Batı Avrupa ve ABD'nin hasta ve ölüm oranları, sağlık krizine hazırlık ve kriz yönetimi konularında en önde olmamaları, hatta Kübalı doktorların yardımını kabul eden İtalya ve Çin'den kayda değer bir tıbbî yardımı kabul eden ABD örneklerinin gösterdiği alışılmadık görüntülerden kaynaklanırken; öte yandan Çin gibi en baskıcı örneklerinde dahi devletlerin başarı sağlamak için toplumun seferberliğine ihtiyaç duyduğunun ortaya çıkmasından ileri geliyor. Roberto Esposito'nun (2020) pandemiyi henüz başında ulusal ve bölgesel yetkilerin kaotik ve abartılı bir şekilde çakıştığı İtalya'da olup biteni – Agamben'in yukarıda paylaşılan analizinin aksine – kamu otoritelerinin dramatik bir şekilde totaliter bir pozisyon almalarının değil de onların çözülüşünün ifadesi olarak yorumlaması da bu görüşü bir ölçüde desteklemektedir.

Dolayısıyla, virüsün yayılımının kapitalist devletin ve kapitalizmin bugün hegemonik olan tarihsel bir formu olarak neoliberal modelin mevcut çatlakları ve kırılma noktalarına bağlı olarak değişen ekonomik ve demografik etkileri (Harvey, 2020), devletleri olağan işleyişlerinin dışına çıkmaya zorlamış, fakat devlet kapasitelerini harekete geçiren ve artan devlet müdahalelerini gündeme getiren bu durum – yukarıda tartıştığımız gibi – mutlak olarak devlet gücünün artması ile sonuçlanmamış, bizatihi kendisi de bir kriz dinamiği olarak ortaya çıkmıştır. Covid-19 pandemisi, küresel dünyanın yüzleştiği krizler arasında farklı ulus devletlerin ve hatta bu devletlerin içindeki bölgelerin aynı kıt kaynaklar için doğrudan rekabete girdikleri ve ötekine bedeli ne olursa olsun kendi yurttaşını korumak adına sağlık mallarının ticaretinden aşî erişime kadar pek çok alanda tartışmalı kararların alındığı belki de ilk krizdir (Manzanedo ve Manning, 2020). Küresel bir tehdit karşısında kıt kaynakların dağıtımını sorununa verilen yanıtlarla gündeme gelen devlet korumacılığı bazı araştırmacılar tarafından “korona milliyetçiliği” olarak (*coronationalism* ya da *corona nationalism* gibi terimlerle) tanımlanmıştır (Bouckaert vd., 2020). Devletlerin içeride müdahaleci dışarıda korumacı pratiklere yönelmesi görünürde neoliberal küreselleşmenin temel özellikleri ile de bir çelişki halindedir. Fakat görünürdeki bu çelişki ne Keynesçiliğin geri dönüşü ne de neoliberalizmin sonuna gelindiğini söylemeye imkân tanır; (ulus) devlet her zaman kritik anlardaki seçici müdahaleleri ile neoliberal kapitalizmin merkezinde olmuştur (Lapavistas, 2020).

O halde, yarattığı çatlaklar ve kırılma noktaları neoliberalizmin toplumları pandemiyi yıkıcı etkisine açık hale getirmesine ve kapitalist devletlerin pandemiyi yarattığı krizde yaptıkları ve yapmadıkları ile bunu deşifre etmesine karşın neoliberal kapitalizmin sergilediği dayanıklılık ve bu dayanıklılığın kaynakları da üstüne düşünmeyi gerektirir. İnsanı aynı anda hem her şeye gücü yeten bir özne hem mutlak bir kurban konumuna yerleştiren antroposen yaklaşımını ele alırken Swyngedouw ve Ernstson (2018), bu anlatının öngörülemez riskler ve felaketler karşısında yaşamın sürdürülmesini sağlamayı hedefleyen tekno-yönetimsel arayışları acil ve kaçınılmaz göstererek (neo)liberal bir yönetimi ve bunun dayandığı immünolojik biyopolitika çerçevesini güçlendirdiğini iddia ediyordu. Covid-19 pandemisinde de benzer bir şekilde öne çıktığını söyleyebileceğimiz bu immünolojik mantık bildiğimiz anlamıyla uygarlığın devamını sağlamak anlamına gelirken dünyayı ya da insanı kurtarmak için ihtiyaç duyulanın “daha az

kapitalizm” olduğu olasılığını da dışlıyordu. Pandemi ile mücadelede özellikle İspanyol gribi gibi tarihsel örneklerden hareketle yapılan hızlı çıkarımlar ve gündeme gelen temelde salgının en kötü sonuçlarından kaçınmaya yarayan indirgemeci tekno-yönetmelik arayışların (günlük ölüm ve pozitif vaka sayılarının kümülatif seyirinden hareketle Covid-19 epidemiyolojik eğrisinin eğimini azaltmanın nihai bir amaca dönüşmesi ve kesin etkili bir aşı fikrine yüklenen aşırı anlam gibi), barınma, eğitim, sağlık ve istihdama güvenceli ve eşitlikçi bir şekilde erişimin olduğu toplumsal ve ekolojik olarak adil toplumların inşasını hedefleyen stratejileri tehlikeye attığı söylenebilir (Birn, 2020: 339).

Bununla birlikte, Covid 19 pandemisinin, neoliberalizmin ve dayandığı devlet ve piyasa mekanizmalarının yetersizliğini olduğu kadar neoliberal kapitalizmin sınırsız büyümeye dayalı gelişme dinamiklerini ve bunun insanın da bir parçası olduğu doğa üzerindeki yıkıcı etkilerini daha fazla sorgulanır kılması ekoloji ve çevre sorununun özünde bir adalet sorunu olduğu düşüncesini kuvvetlendirmektedir. Adaleti merkeze koyan bir yaklaşımın kapitalist toplumun sürdürülebilirliğini hedef alan tekno-yönetmelik araçların ve immüno-biyo politika çerçevesinin depolitize ettiği gündemleri yeniden politize ederek ekolojik bir toplum iddiasındaki farklı arayışlara bir alan açması beklenebilir. Covid 19 pandemisi insana doğallığının ve doğa üzerindeki egemenliğinin (ve bunun maliyetlerinin), Andreas Malm’ın (2020) deyişiyle “asalak sermayeye karşı vahşi doğayı korumanın kendini korumak olduğu”nun bilincine vardığı bir an olabilir.

Kaynakça

- Agamben, G. (2020) The Invention of an Epidemic. *European Journal of Psychoanalysis*, 26 Şubat. <https://www.journal-psychoanalysis.eu/coronavirus-and-philosophers/>.
- Appadurai, A. (2020) The COVID exception. *Social Anthropology*, 28(2): 221–2. <https://doi.org/10.1111/1469-8676.12898>.
- Baschet, J. (2021) *Basculements: Mondes émergents, possibles désirables*. Paris: La Découverte.
- BBC (2020) Coronavirus in Africa: five reasons why Covid-19 has been less deadly than elsewhere. 7 Ekim. <https://www.bbc.com/news/world-africa-54418613>.
- Birn, A. (2020) Perspectivizing pandemics: (how) do epidemic histories criss-cross contexts? *Journal of Global History*, 15(3), 336–49. <https://doi.org/10.1017/S174.002.2820000327>.
- Blakeley, G. (2020) *The Corona Crush: How the Pandemic Will Change Capitalism*. Londra: Verso.
- Bouckaert, G., Galli, D., Kuhlmann, S., Reiter, R., ve Van Hecke, S. (2020). European coronationalism? A hot spot governing a pandemic crisis. *Public Administration Review*, 80(5), 765–73. <https://doi.org/10.1111/puar.13242>.
- Brenner, R. (2006) *The Economics of Global Turbulence: The Advanced Capitalist Economies from Long Boom to Long Downturn, 1945–2005*. Londra: Verso.
- Brenner, R. (2020) Escalating Plunder. *New Left Review* II/123, 5–22.
- Brenner, R. (2021) From Capitalism to Feudalism? Decline, Predation, and the Transformation of U.S. Politics. Lund Üniversitesi Tarih Bölümü’nün ev sahipliği yaptığı webinar. 6 Nisan.
- Condon, R. (2021) The Coronavirus Crisis and the Legitimation Crisis of Neoliberalism. *European Societies* 23 (özel sayı 1), S805–S816. <https://doi.org/10.1080/14616.696.2020.1839669>.

- Crutzen, P. J. ve Stoermer, E. F. (2000) The Anthropocene. *IGBP Global Change Newsletter* 41, 17-18. <http://www.igbp.net/download/18.316f183.213.2347017.758.0001401/137.638.3088452/NL41.pdf>.
- Esposito, R. (2020) Cured to the bitter end. *European Journal of Psychoanalysis*, 28 Şubat. <https://www.journal-psychoanalysis.eu/on-pandemics-nancy-esposito-nancy/>.
- Foster, J. B. (2000) *Marx's Ecology: Materialism and nature*. New York: Monthly Review Press.
- Fung, A. ve Wright, E.O. (2001) Deepening Democracy: Innovations in Empowered Participatory Governance. *Politics & Society* 29(1), 5-42. <https://doi.org/10.1177/003.232.9201029001002>.
- Green, M. H. (2020) Emerging diseases, re-emerging histories. *Centaurus*, 62(2), 234-47. <https://doi.org/10.1111/1600-0498.12306>
- Güngen, A.R. (2021) Turkey's Public Banks amid the Covid-19 Pandemic. McDonald, Marois ve Barrowclough (2021) içinde, 333-52. <http://hdl.handle.net/1974/28139>
- Hanson, J.K. ve Sigman, R. (2015) Leviathan's Latent Dimensions, APSA Yıllık Toplantısı 2011, son revizyon 7 Ağustos 2015. <https://ssrn.com/abstract=1899933>.
- Haraway, D.J. (2016) Staying with the trouble: Anthropocene, Capitalocene, Chthulucene. *Anthropocene or Capitalocene?: Nature, History and the Crisis of Capitalism* içinde, der. Moore, J.W., Oakland, CA: PM Press, 34-76.
- Harvey, D. (2020) Anti-capitalist politics in the time of COVID-19. *Jacobin*, 20 Mart. <https://jacobinmag.com/2020/03/david-harvey-coronavirus-political-economy-disruptions>
- IMF (2021) Fiscal Monitor Database of Country Fiscal Measures in Response to the COVID-19 Pandemic, *Database of Fiscal Policy Responses to COVID-19*, Ocak. <https://www.imf.org/en/Topics/imf-and-covid19/Fiscal-Policies-Database-in-Response-to-COVID-19>.
- Kelman I. (2020) COVID-19: what is the disaster?. *Social anthropology: the journal of the European Association of Social Anthropologists* 28(2), 296-7. <https://doi.org/10.1111/1469-8676.12890>.
- Kılıç, S. (2020) Does COVID-19 as a Long Wave Turning Point Mean the End of Neoliberalism? *Critical Sociology*, erken görünüm. <https://doi.org/10.1177/089.692.0520980083>.
- Lapavistas, C (2020). This Crisis Has Exposed the Absurdities of Neoliberalism. That Doesn't Mean It'll Destroy It. *Jacobin*, 27 Mart. <https://www.jacobinmag.com/2020/03/coronavirus-pandemic-great-recession-neoliberalism>.
- Leng, A. ve Lemahieu, H. (2021) *Covid Performance Index: Deconstructing Pandemic Responses*, Lowy Enstitüsü. <https://interactives.lowyinstitute.org/features/covid-performance/>.
- Malm, A. (2020). *Corona, Climate, Chronic Emergency: War Communism in the Twenty-First Century*. Londra: Verso [ePub formatlı elektronik kitap].
- Malm, A., Hornborg, A. (2014). The geology of mankind? A critique of the Anthropocene narrative. *The Anthropocene Review*, 1(1), 62-69. <https://doi.org/10.1177/205.301.9613516291>.
- Manzanedo, R. ve Manning, P. (2020). COVID-19: Lessons for the climate change emergency. *Science of the Total Environment*, 742, 140563. <https://doi.org/10.1016/j.scitotenv.2020.140563>.
- McDonald, D. A., Marois, T. ve Barrowclough, D., der. (2021) *Public Banks and COVID-19: Combatting the Pandemic with Public Finance*. Kingston, Cenevre ve Brüksel: Municipal Services Project, UNCTAD ve Eurodad. <http://hdl.handle.net/1974/28139>.
- Offe, C. (1974) Structural Problems of the Capitalist State: Class Rule and the Political System. On the Selectiveness of Political Institutions. *German Political Studies*, cilt 1 içinde, der. Von Beyme, Sage, 31-54.
- Offe, C. (1976) Crises of crisis management: Elements of a political crisis theory. *International Journal of Politics* 6(3), 29-67. <http://www.jstor.org/stable/27868833>.

- Piketty, T. (2015) *The Economics of Inequality*. Cambridge, MA: Harvard University Press. <https://doi.org/10.4159/978.067.4915565>.
- Piketty, T., Saez, E. ve Zucman, G. (2018) Distributional National Accounts: Methods and Estimates for the United States. *The Quarterly Journal of Economics* 133(2), 553–609. <https://doi.org/10.1093/qje/qjx043>.
- Reagan, R. (1981). Government is not the solution to our problem; government is the problem. Inaugural presidential address, 20 Ocak. https://avalon.law.yale.edu/20th_century/reagan1.asp.
- Revet, S. (2020). Le Covid-19, catastrophe naturelle? Entretien. *Sciences Po Centre de Recherches Internationales*, 20 Nisan. <https://www.sciencespo.fr/cei/fr/content/le-covid-19-catastrophe-naturelle-entretien.html>.
- Riley, D. (2020) Faultlines: Political Logics of the US Party System. *New Left Review* II/126, 35–50.
- Robinson, W.I. (2020) Global Capitalism Post-Pandemic. *Race & Class* 62(2), 3–13. <https://doi.org/10.1177/030.639.6820951999>.
- Rodríguez, H., Quarantelli, E. L., Dynes, R. R., der. (2007) *Handbook of Disaster Research*, New York: Springer. <https://link.springer.com/book/10.1007/978-0-387-32353-4>.
- Rodrik D. (2020) Will COVID-19 remake the world? *Project Syndicate*, 6 Nisan. <https://www.project-syndicate.org/commentary/will-covid19-remake-the-world-by-dani-rodrik-2020-04>.
- Saad-Filho, A. (2020a) From COVID-19 to the End of Neoliberalism. *Critical Sociology* 46(4–5), 477–85. <https://doi.org/10.1177/089.692.0520929966>.
- Saad-Filho, A. (2020b) Endgame: from *crisis in neoliberalism* to *crises of neoliberalism*. *Human Geography* 14(1), 133–37. <https://doi.org/10.1177/194.277.8620962026>.
- Saez, E. ve Zucman, G. (2020) The Rise of Income and Wealth Inequality in America: Evidence from Distributional Macroeconomic Accounts. *Journal of Economic Perspectives* 34(4), 3–26. <https://doi.org/10.1257/jep.34.4.3>.
- Sharp, H. (2020). Not all Humans: Radical Criticism of the Anthropocene Narrative. *Environmental Philosophy*, 17(1), 143–58. <https://doi.org/10.5840/envirophil20202793>
- Steffen, W., Crutzen, P. J. ve McNeill, J.R. (2007). The Anthropocene: Are humans now overwhelming the great forces of Nature? *Ambio* 36, 614–21. <https://doi.org/10.1579/0044-7447>
- Swyngedouw, E. (2019). The Anthro(po)bs)cene. *Keywords in Radical Geography: Antipode at 50* içinde, der. The Antipode Editorial Collective, Hoboken: Wiley Blackwell, 253–8.
- Thomson, S. ve Ip, E. C. (2020). COVID-19 emergency measures and the impending authoritarian pandemic. *Journal of Law and the Biosciences* 7(1), 1–33. <https://doi.org/10.1093/jlb/ljaa064>.
- Wallace, R., Liebman, A., Chaves, L. F. ve Wallace, R. (2020) COVID-19 and Circuits of Capital. *Monthly Review* 72(1), 1–13.
- World Trade Organization (2021) World trade primed strong but uneven recovery after COVID-19 pandemic shock. *WTO Press Release* 876. 31 Mart. Son erişim: 11 Nisan 2021. https://www.wto.org/english/news_e/pres21_e/pr876_e.pdf.

Debating the Pandemic: Ecology, Neoliberalism, and Crisis Management

Cemil YILDIZCAN*
Cihan ÖZPINAR**

This article addresses three essential themes of political science that rose to prominence in the literature formed in the wake of Covid-19 pandemic: the ecological crisis; the crisis of neoliberalism; and the intertwined crises of legitimacy and crisis management.

We depart from the fact that Covid-19 pandemic, from the outset in March 2020, proved that it made at once the political class all around the world responsible in an unprecedented way in the last few decades and elevated the issues that are deemed technical problems such as the ecological crisis to a political matter not only to be tackled by the competing tendencies of the political class but to be faced and responded by largely depoliticized populations. As the root of the pandemic was not due to some natural catastrophe transcending human agency, and instead was to be found in the particular workings of the socio-economic organization of human-beings under global capitalism and its historically-specific neoliberal form (Revet 2020, Kelman 2020, Harvey 2020), understanding the pandemic as but one facet of the impending ecological crisis with room for turning the tide backwards through human agency inevitably started to dominate the discussions. This is perhaps best discussed in the critical political ecology tradition, but the multiplicity of these critical approaches still requires fresh theoretical outlook to the literature, in the novel conditions of the pandemic, especially to have a more rigorous understanding of the relation between human and nature. An important discussion is placed on whether the pandemic could be understood in terms of Anthropocene, or the more capital-centric (or rather capital accumulation-centric) theory of Capitalocene is more apt in theorizing the causal dynamics behind the emergence of the pandemic in the first place (Baschet 2021). Engaging this discussion, we emphasize that human agency is not abstract, and cannot be understood as independent from its conditioned nature by structures such as the relations of production, mode of production, and the architecture of the global economy (Harvey 2020; Wallace et al 2020; Lapavistas 2020).

* Galatasaray University, E-mail: cyildizcan@gsu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-6086 – 9053

** Portland State University, E-mail: cozpinar@pdx.edu, ORCID: 0000-0001-5918-181X

Against this background, we extend our discussion to the crisis of neoliberalism, defined as a particular period of human history under capitalism, whose outreach has been stretched to the rest of the world over decades by the phenomenon called globalization that generated the interdependent conditions of production, circulation and consumption via global commodity and supply chains over the globe. Firmly situated in the framework of neoliberalism, globalization's disruption might be ringing the death bells of neoliberalism – such has underlined the motives of important work in International Political Economy concerning capitalism's future tendencies in a pandemic setting (Robinson 2020; Saad-Filho 2020a, 2020b; Kılıç 2020). Our contention is that the origins of globalization go back to an earlier period before the advent of neoliberalism: it has been a trend in global capitalism since its postwar boom years, and the crisis of the 1970s only helped this process speed up (Brenner 2006; Brenner 2021). Set in the longer view, its decline may not necessarily mean an end for this specific epoch of capitalism, but it might be viewed as symptomatic of the structural dynamics underlying neoliberalism. For neoliberalism has been a system of dramatically accelerating financialization and upward redistribution of wealth in much of the capitalist world, and sharpened income and social inequalities to the late nineteenth-century scales, the pandemic measures taken in many countries have seen contradictory developments such as unprecedented cash transfers, social provision and so on to the large masses bereft of social security, jobs, and subsistence. Yet these contradictory developments also went hand in hand with their corollaries: downward redistribution was balanced by even augmented upward redistribution; social provision and welfare state-like state activism met with increasing financialization, especially in the countries with more fragile economies like Turkey or Italy (IMF 2021; Güngen 2021). Despite these contradictory movements, a certain turn towards a more progressive economics, supported by progressive tax reforms and even wealth tax, is on the table.

This brings us to the heated discussions around the legitimacy crisis of neoliberal states, and equally relevant, to the crisis of crisis management in response to the pandemic. This is well manifested in the revolt against neoliberalism in political forms of right – and left-wing populisms during the 2010s (Condon 2021). The pandemic only sharpened what can be understood as a deep legitimacy crisis of neoliberalism undergoing over the last decade and coupled with other forms of injustice that intoxicate contemporary societies, new forms beyond right – and left-wing populisms also emerge: one of the most important mass mobilizations in recent history took place from Spring to Fall 2020 across the US, one of the cradles of ever-increasing socio-economic inequality and racial injustice under neoliberalism. The legacy of this mass mobilization continues to reverberate, and the mass support behind it would be an important pressure towards any progressive reforms to be adopted by the new Biden administration, with consequences for the rest of the capitalist world. Though the crisis paved the way for such an expression of mass discontent most meaningfully in the US and not elsewhere, this does not go against the underlying dynamics that sharpened the legitimacy crisis: disproportionate to their state capacities, many states with advanced economies have failed to respond to the spiraling pandemic adequately and promptly, showing not only the undermined power of their public institutions but also surfacing what is an essential feature of

the capitalist state – the crises of crisis management (Offe 1976). Reflecting the embedded nature of their structural selectiveness (Offe 1974), capitalist states' responses and actions given and taken (and more importantly, not given and not taken) to the pandemic proved their fragility against such endogenous and (in the pandemic case) exogenous shocks, and in a critical moment of a loss of legitimacy they will likely seek new mediating and legitimating instruments in order to make the capitalist state functioning the reproduction of capitalism (Blakeley 2020), while pretending to function not as a capitalist state. This opens the prospects for progressive-looking societies, but pessimism is not totally groundless.